PRIKAZ KNJIGE

Grožnja in strah: razraščanje sovražnega govora kot orodja oblasti v Sloveniji

SVETLANA SLAPŠAK
Založba/*cf., Ljubljana, 2022., 433 str.

Na hrvatski još neprevedena knjiga svestrane autorice, znanstvenice i aktivistkinje Svetlane Slapšak *Grožnja in strah: razraščanje sovražnega govora kot orodja oblasti v Sloveniji* (Prijetnja i strah: širenje govora mržnje kao oruđa vlasti u Sloveniji) opisuje mehanizme proizvodnje i širenja govora mržnje u međusobno povezanim desno orijentiranim slovenskim medijima, ponajprije televiziji i mrežnom portalu *Nova24TV* i časopisu *Demokracija,* povezanima sa Slovenskom demokratskom strankom (SDS) i njezinim vođom Janezom Janšom. Obuhvaćeno je razdoblje od sredine prethodnog desetljeća, kada su neki od tih medija osnovani, do jeseni 2021. godine, kada je dovršen rukopis knjige. Uz sam opis taktika i postupaka te brojne primjere političke propagande i govora mržnje, knjiga nastoji obuhvatiti i uzroke njegovog prodora u javni diskurs, kao i moguća rješenja. Pri tome se bez zadrške navode imena političkih i medijskih aktera te crtice iz bogatog osobnog i profesionalnog iskustva autorice u prepoznavanju i suprotstavljanju govoru mržnje u javnom prostoru. Upravo u toj neposrednosti leži najveća snaga ove monografije. Na prvi pogled studija slučaja, *Grožnja in strah* svoju univerzalnost i aktualnost crpi ne samo iz oslanjanja na povijest i multidisciplinarna znanja, nego i iz stvaranja dojma da borba nije završena — da govor mržnje u vlastitoj okolini možemo i moramo prepoznati, razotkriti i zaustaviti.

Knjiga je tematski podijeljena u dva dijela, od kojih prvi broji osam, a drugi šest nenumeriranih poglavlja (uključujući i dodatak s primjerima) te završava popisom literature i pogovorom novinara i redatelja Erika Valenčiča. Prvi dio otvara određivanje središnje teme i osnovnog analitičkog postupka – antropološke, semiotičke i semantičke analize političke propagande i govora mržnje koje proizvodi medijski centar SDS-a. Autorica postavlja tri temeljna

pitanja koja mogu usmjeriti studije govora mržnje. Prvo se odnosi na funkciju: koja je svrha diskursa koji ima cilj mrziti i isključiti druge? Drugo se bavi odnosom govora i djelovanja: kada možemo govoriti o kauzalnom odnosu? Treće pitanje tiče se recepcije: kako je moguće da građani prihvaćaju očigledne laži, koje autorica prepoznaje kao osnovne jedinice propagande i govora mržnje?

Slapšak kao fokalnu točku svoje analize postavlja prvo pitanje te kao osnovni cilj govora mržnje određuje nesankcionirano širenje i učvršćivanje moći kroz proizvodnju atmosfere prijetnje i straha. Takva atmosfera s jedne strane potiče građane na preventivne postupke negiranja sloboda i prava "Drugima", dok s druge navodi na odricanje od vlastitih temeljnih društvenih i ljudskih prava. U konkretnom slučaju medijskog projekta koji analizira, autorica svrhu govora mržnje vidi u psihološkoj pripremi građana na preuzimanje vlasti, a potom potpori vladavini SDS-a. Kao ključne učinke praksi analiziranih medija identificira: (1) efekt iznenađenja koji se postiže prenošenjem lažnih vijesti i napadima na pojedince; (2) otupljivanje reakcija korisnika medijskih sadržaja putem neprekidnog ponavljanja istih tvrdnji i jezičnih formula (3); stvaranje dojma da je javni govor neobvezujuća aktivnost, kao posljedica neprofesionalnosti i neobrazovanosti novinara; (4) iskazivanje nadmoći pomoću *laži kao navike* – ne samo toleriranja, već i namjernog i sustavnog plasiranja svih oblika laži i falsificiranja te (5) stvaranje *paralelnog svijeta* kombinacijom tehnika *laži kao navike* i *kontrastivnog obrata* (projekcije prema formuli "nisam ja, ti si").

Detaljnijoj razradi i oprimjerenju navedenih postupaka (među kojima su osobito zanimljivi oni povezani s pandemijom COVID-19) prethode poglavlja u kojima se razlažu uvjeti koji su pogodovali širenju govora mržnje u slovenskom javnom prostoru, kao i posljedice njegove normalizacije. Slapšak te procese opisuje kao djelomično planirane – utemeljene na populizmu, svjesnom zaglupljivanju građana putem laži i povijesnog revizionizma – ali i stihijske, jer ih dijelom omogućuje i pasivnost stanovništva koje na očite laži ne reagira. Bujanje rasizma, ksenofobije, seksizma, militarizacije te nebrige za siromašne i starije, omalovažavanje znanosti i kulture prepoznaje kao simptome *asocijalnog društva* – društva obilježenog odsustvom solidarnosti, ravnopravnosti i pravednosti – u kojem se govor mržnje najuspješnije širi.

Diskurs medijskog aparata SDS-a (tijesno isprepleten s društvenom, političkom i komunikacijskom pojavom janšizma koju razmatra u posebnom poglavlju) navodi kao primjer goebbelsovske propagande, koju je među prvi-

ma 1950. godine detaljno analizirao američki psiholog Leonard William Doob u članku *Goebbels' principles of propaganda*, a koju, između ostaloga, karakterizira označavanje događaja i osoba prepoznatljivim, lako pamtljivim i uporno ponavljanim frazama. U suvremenom kontekstu tim se tehnikama pridružuju i digitalne metode, poput korištenja botova i trolova. Kroz primjere autorica analizira i upotrebu figura (vizualne) hiperbole i zeugme (u kojoj se sintaktički nadređena riječ odnosi na dvije podređene riječi, ali na semantički nejednak način – npr. "isprazniti račun i stan"), a učinkovitost tih postupaka povezuje s padom obrazovnog standarda građana, koji rezultira kolektivnim zaboravom i slabljenjem sposobnosti kritičkog mišljenja.

U drugom se dijelu knjige Slapšak još detaljnije posvećuje analizi jezičnih strategija i alata govora mržnje, razrađujući tipologiju laži te stilskih i retoričkih pogrešaka, čiji efekti sežu u rasponu od jezivih do komičnih. Kao tri pogrešne premise koje pospješuju širenje govora mržnje navodi tvrdnje da (1) sloboda izražavanja podrazumijeva da je u javnom diskursu sve dopušteno, čime se opravdava verbalno nasilje; (2) je u medijskom izvještavanju uvijek nužna ravnoteža – što, na primjeru slovenskih medija, rezultira davanjem prostora pristranim i neprofesionalnim novinarima, kao i zlonamjernim i neobrazovanim akterima iz političkog i javnog života (3)svatko ima pravo na svoje mišljenje, pa makar ono bilo, kako bez ustezanja kaže, "glupost i besmislica", čime se potiče otpor prema stručnjacima i intelektualnim autoritetima.

Među oblicima prijetnji u javnom diskursu središnje mjesto zauzima denuncijacija, čiji je cilj, ističe autorica, izazvati kod građana osjećaj krhkosti, osamljenosti i nepovjerenja prema drugima – što vidi kao pripremu za diktaturu. Prikazuje i primjere prelijevanja obrazaca govora mržnje iz SDS-ovog medijskog centra u širi javni prostor, analizirajući ih kroz model sedimentacije utemeljen na sociokulturnim teorijama razvoja Lava Vygotskog. U kontekstu govora mržnje, učestale komunikacijske prakse ostavljaju trag u obliku *sedimenata* – trajnih obrazaca izražavanja koji se pamte, preklapaju s drugim oblicima i s vremenom postaju normalizirani i sveprisutni.

Zaključno poglavlje, uz sažetak provedene analize, donosi i preporuke za daljnje djelovanje. Ipak, čini se da su te preporuke još jasnije artikulirane u ranijim dijelovima knjige. Na strukturnoj razini, autorica mogućnost promjene vidi u snažnijem vrednovanju humanističkog obrazovanja kao temelja razvoja kritičkog mišljenja. Na individualnoj razini – ponajprije upućenoj kolegicama i kolegama iz akademske i kulturne sfere – poziva ne samo na veći angažman

u prepoznavanju i prokazivanju govora mržnje, već i na aktivnije sudjelovanje u javnom prostoru kroz pozitivne primjere odgovornog javnog komuniciranja.

Prikaz Martina Justina na portalu LUD Literatura, objavljen u studenom 2023. godine, knjizi zamjera digresivnost i žanrovsku neodređenost, s čime se djelomično možemo složiti – monografiji ne bi škodila odlučnija urednička intervencija. Nadalje, analitičke točke koje bi mogle biti posebno poticajne za daljnju znanstvenu razradu ponekad ostaju na razini usputnog komentara, kao u slučaju povezivanja središnje teme s psihijatrijskim pojmom *amoka* – sindroma koji se veže uz iznenadne provale nasilja, a koji je unutar kolonijalne paradigme često tumačen kao kulturno specifičan. Slično, neki dublji uvidi iz uvodnih poglavlja kasnije iščezavaju iz fokusa. Tako, na primjer, autorica govori o atenskoj direktnoj demokraciji utemeljenoj na uvjerenju da su svi građani sposobni sudjelovati u javnom životu te primjećuje da suvremena parlamentarna demokracija, kao hibridni sustav, može istovremeno podržavati i emancipaciju i represiju, često zanemarujući temeljno načelo političke jednakosti. Ipak, te uvide kasnije ne povezuje s ključnim pitanjima knjige, poput preduvjeta i granica slobode izražavanja u javnom i političkom prostoru. No, autorici ipak ne treba zamjeriti izostanak iskoraka prema političkoj imaginaciji u djelu koje već uspješno objedinjuje niz zahtjevnih zadataka. Uz britke i duhovite analize, vrijednost ove knjige svakako je i u tome što funkcionira i kao svojevrsni priručnik za hrabro suprotstavljanje svim oblicima strukturnog nasilja.

Irina Masnikosa
Arhiv Srba u Hrvatskoj